

УДК 332.6:338.5
УКПП
№ держреєстрації 0118U007022
Інв. №

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет (СумДУ)
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2; тел. 68-77-64

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи
д-р фіз.-мат. наук, професор

_____ А.М. Черноус

_____ р.

ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
ПРИРОДНО-РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
ЕТАП 1: ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ
ЯК ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
(проміжний)

Науковий керівник НДР
к.е.н., професор

_____ А.Ю. Жулавський

2019

Рукопис закінчено 28 грудня 2019 р.

Результати роботи розглянуто науковою радою Сумського державного університету, протокол № ____ від _____

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР, канд.екон. наук, професор	_____ (підпис) (_____2019 р.)	А.Ю. Жулавський (вступ; підрозділ 1.1, висновки; рекомендації)
Відповідальний виконавець: канд.екон. наук, ст.викл.	_____ (підпис) (_____2019 р.)	Т.В. Бондар (підрозділ 1.1)
Виконавці: канд.екон. наук, доц.	_____ (підпис) (_____2019 р.)	В.П. Гордієнко (підрозділ 1.2)
канд.екон. наук, доц.	_____ (підпис) (_____2019 р.)	О.О. Павленко (підрозділ 1.3)
канд.екон. наук, доц.	_____ (підпис) (_____2019 р.)	М.Л. Оніщенко (підрозділ 1.3)
Студентка (група ПУ-71)	_____ (підпис) (_____2019 р.)	І.С. Мальонкіна (підрозділ 1.3)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 33 с., 1 розділ, 4 табл., 3 рис., 43 джерела.

ПРИРОДНА РЕНТА, ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ, РЕНТНИЙ ДОХІД, ОБ'ЄДНАНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ.

Мета роботи – визначення природно-ресурсного потенціалу територіальних громад.

Об'єкт дослідження – природно-ресурсний потенціал територіальної громади.

Предмет дослідження еколого-економічні відносини при формуванні природно-ресурсного потенціалу та його використання у якості бюджетних доходів територіальних громад.

Методи дослідження: загальні та конкретні методи наукового дослідження, такі як аналіз, порівняння, факторний аналіз, структурний аналіз, системний підхід, економіко-математичні методи.

Наукові і практичні результати НДР можуть бути використані при розробці стратегій розвитку об'єднаних територіальних громад. Пропозиції щодо розподілу рентних доходів можуть бути застосовані при визначенні доходів та витрат місцевих бюджетів. Сферою застосування основних положень НДР є об'єднані територіальні громади.

Економічна ефективність використання природно-ресурсного потенціалу полягає у визначенні бюджетних надходжень до територіальних громад. Соціальна ефективність полягає у визначенні доходів та витрат місцевих бюджетів внаслідок розподілу та перерозподілу природно-ресурсної ренти та спрямування їх на вирішення соціальних проблем.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1 Оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону як основи розвитку об'єднаних територіальних громад	6
1.1 Кластерний підхід до розвитку об'єднаних територіальних громад.....	6
1.2 Децентралізація у системі природно-ресурсного забезпечення розвитку територіальних громад.....	10
1.3 Зарубіжний досвід у використанні природно-ресурсного потенціалу як фактору децентралізації публічної влади	21
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	30

ВСТУП

У сучасних умовах економічного розвитку України однією з ключових реформ є децентралізація публічної влади. Основна мета якої полягає у передачі частини адміністративних повноважень та фінансових ресурсів з вищого рівня державного управління на регіональний рівень. Механізмом формування конкурентоспроможності регіону на даному етапі децентралізації є створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Економічний ефект ОТГ залежить від багатьох чинників, а саме: збільшення обсягів виробництва товарів та послуг, сприятливого бізнес-середовища на регіональному рівні, реалізації ефективних інвестиційних та інноваційних проектів. Дієвим інструментом соціально-економічного розвитку ОТГ можуть стати кластери. Актуальність даного дослідження підтверджується Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року «запровадження різноманітних інструментів та механізмів стимулювання місцевого економічного розвитку (кластерів, національних проектів, механізму державно-приватного партнерства тощо), утворення нових підприємств, що орієнтуються на місцеві джерела сировини, задовольняють насамперед потреби внутрішнього ринку» [1].

Мета роботи – визначення природно-ресурсного потенціалу територіальних громад.

Об'єкт дослідження – природно-ресурсний потенціал територіальної громади.

Предмет дослідження – еколого-економічні відносини при формуванні природно-ресурсного потенціалу та його використання у якості бюджетних доходів територіальних громад.

1 ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ ЯК ОСНОВИ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1 Кластерний підхід до розвитку об'єднаних територіальних громад

Визначення кластера було здійснено Європейською комісією у 2008 р. та пов'язувалося лише з конкурентоспроможністю та інноваціями. Так, зокрема, в системному документі Єврокомісії “Commission Staff Working Document SEC (2008) 2637” (“Концепт кластерів і кластерної політики та їх роль для конкурентоспроможності й інновацій”) зазначається, що кластери є “групами незалежних підприємств-ініціаторів (малих, середніх і великих), а також науково-дослідницьких організацій, які задіяно в певному секторі чи регіоні. Їх діяльність скерована на розвиток інноваційної активності шляхом стимулювання інтенсивної взаємодії, спільного використання ресурсів, обміну знаннями та досвідом, а також ефективного сприяння передачі технологій, мереж і поширення інформації серед підприємств, що входять до кластер” [2].

Кластер доцільно розглядати як синергію бізнесу, влади та науки. Бізнес займає провідну роль в цій системі. Не менш важливою умовою існування кластеру – географічна концентрація. Тобто на певній території є природно виникненні умови, такі як клімат або скупчення представників бізнесу, котрі сприяють розвитку регіону. Разом з вище вказаним кластер повинен мати чіткі границі своїх компетенцій, тобто необхідно визначити його smart-спеціалізацію. Така кластерна модель розвитку регіональної економіки активно і ефективно використовується в ЄС, США, Японії, Сінгапурі та інших країнах [3].

Кластерна політика на практиці реалізується у розробці кластерної стратегії. Кластерна стратегія розробляє рішення (пріоритети) в області організації кластерів та мережевої співпраці, що визначають конкретні заходи для досягнення соціально-економічних цілей розвитку регіону та забезпечення його конкурентоспроможності [4].

Нами пропонується розглядати розвиток кластеру на основі визначення синергетичного ефекту від вкладення інвестицій в наукові розробки (x_1), спрямовані на впровадження нових екологоорієнтованих проектів в бізнесі (e_1), а саме використання енергозберігаючих технологій, впровадження нересурсоемного технологічного обладнання та інше, що в свою чергу підвищить ефективність роботи бізнесу (e_2) та сприятиме підвищенню соціального рейтингу та ефективності роботи владних структур (e_3) на даній території. А це в свою чергу підвищить обсяг податкових надходжень, які будуть спрямовані на розвиток інфраструктури та подальших інвестицій у розвиток науки як з боку влади (x_3), так і з боку бізнесу (x_2).

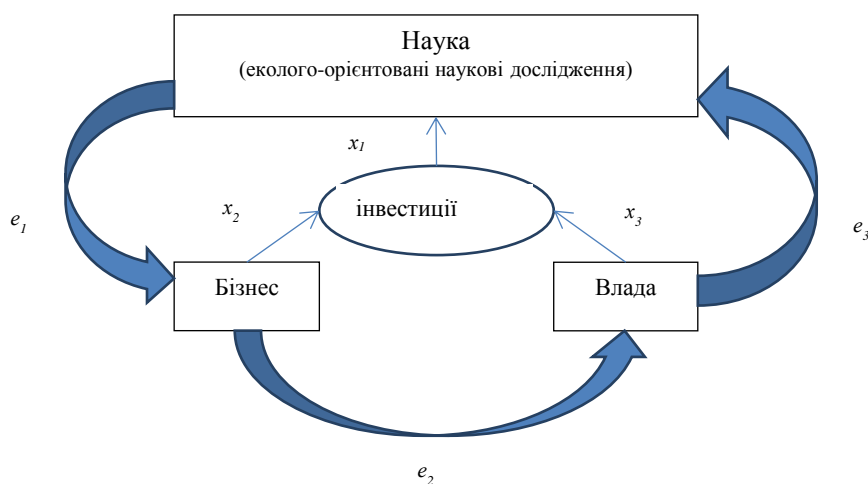

Рисунок 1.1 – Схема руху еколого-орієнтованих інвестиційних потоків на основі кластерного підходу

Така синергетична взаємодія науки, бізнесу та влади на основі кластерного підходу дає нам підстави розглядати ефективність розвитку об'єднаної територіальної громади (E) як арифметичну прогресію від інвестицій в розвиток еколого-орієнтованих наукових досліджень (1.1).

$$\begin{cases} E = f(x_1, x_2, x_3, e_1, e_2, e_3) \\ e_1 = \lim_{x \rightarrow \infty} \sum_{i=1}^3 x_i \\ e_2 = e_1 + f(e_1) \\ e_3 = e_2 + f(e_2) \end{cases} \quad (1.1)$$

де E – ефективність діяльності об'єднаної територіальної громади при впровадженні еколого-орієнтованого кластерного підходу;

x_1 – інвестиції в еколого-орієнтовані наукові дослідження, які складаються з самофінансування за рахунок коштів науковців та наукових організацій, коштів підприємств бізнесу та фінансової підтримки влади, грн.;

x_2 – інвестиції від підприємств та організацій бізнесу в еколого-орієнтовані наукові дослідження, грн.;

x_3 – інвестиції з боку владних структур в еколого-орієнтовані наукові дослідження, грн.;

e_1 – ефективність отриманих результатів наукових досліджень (розробка нових еколого-орієнтованих технологій для бізнесу);

e_2 – ефективність результатів діяльності бізнесу від впровадження еколого-орієнтованих технологій (отримання прибутку від виробництва нересурсоемної, екологічно-чистої та конкурентоспроможної продукції, поповнення бюджету податковими надходженнями);

e_3 – ефективність результатів діяльності влади (перерозподіл фінансових надходжень на розвиток інфраструктури ОТГ та подальше еколого-орієнтоване наукове фінансування).

Необхідність використання синергетичного ефекту в даному дослідженні обумовлюється тим, що за допомогою синергетики вчені спробували описати, пояснити і навіть передбачити поведінку динамічних систем здатних до самоорганізації. Як зазначив Г.Ферстер, необхідною умовою самоорганізації систем є її стан постійного контакту і взаємодії з тим, що оточує. За словами Цикіна В.О., відкритість системи є необхідною, але не достатньою умовою для її самоорганізації. Також він зазначив, що самоорганізація та розвиток відкритої

системи є наслідком саме її нестійкості, яка досить часто є умовою стабільності та динамічного розвитку. Окрім того самоорганізація завжди пов'язана з взаємодією всіх елементів системи, інколи навіть хаотичною.

Слід зазначити, що сучасна наука розглядає розвиток території з позиції збалансованого соціо-еколого-економічного підходу. При цьому необхідно зазначити, що основною складовою має бути саме еколого-орієнтована компонента, що забезпечить стійкість системи в цілому. Оскільки в разі розвитку лише економічної та соціальної складових не можливе довготривале функціонування системи. У зв'язку з тим, що екологічна політика України реалізується на трьох рівнях управління: національний, регіональний і місцевий, необхідно визначити функції та інструменти впливу на розвиток соціо-еколого-економічних систем. А сталий розвиток країни і окремих її регіонів залежить від урахування екологічного чинника у всіх секторах життєдіяльності суспільства. Особливо це стосується формування обсягів надходження та перерозподілу фінансових потоків на екологоорієнтовані заходи.

На рисунку 1.2 наведено співвідношення джерел, обсягів надходження та перерозподілу еколого-орієнтованих інвестицій по Сумській області за 2012-2017 р.р.

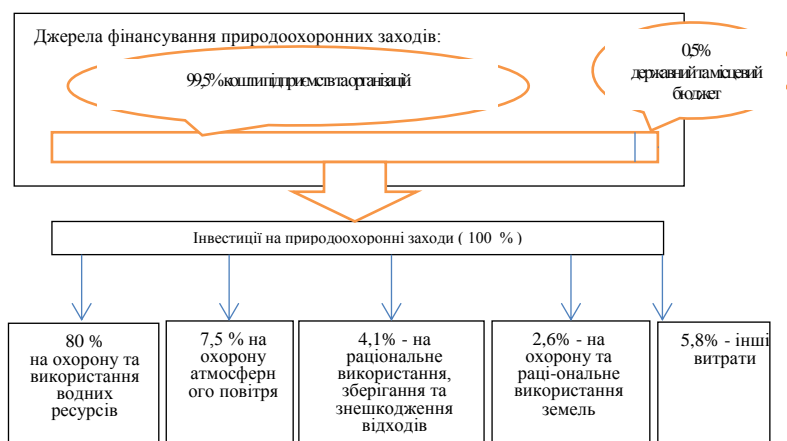

Рисунок 1.2 – Співставлення усереднених обсягів надходжень та перерозподілу еколого-орієнтованих інвестицій по Сумській області за 2012-2017р.р.

Відповідно до світових стандартів, формування кластерів відбувається у певній послідовності, яка носить рекомендаційний характер для їх потенційних суб'єктів, що становить покроковий алгоритм їх створення. Необхідною умовою повинно стати урахування екологічного підходу в сучасних умовах розвитку ОТГ, а саме:

1) визначення одного чи кількох підприємців (підприємств) і розгляд усіх підприємств та організацій, які перебувають вище або нижче в одному ланцюгу з урахуванням їх екодеструктивного впливу;

2) визначення організацій та представників бізнесу, які підтримуватимуть кластер наданням спеціальних знань і еколого орієнтованих технологій, інформації, капіталу, інфраструктури, а також організації, що обслуговують суб'єктів кластера;

3) аналіз тих державних організацій і відомств, які мають істотний вплив на суб'єктів кластера;

4) установлення меж кластера [9].

Вважаємо, що завдання влади при використанні кластерного підходу на певній території – виявити основні кластери, в яких зацікавлена ОТГ, через формування механізму в законодавчому плані, наявного інтелектуального і науково-освітнього потенціалу, матеріально-технічних та інших ресурсів, визначення стратегічних основ розвитку [10].

1.2 Децентралізація у системі природно-ресурсного забезпечення розвитку територіальних громад

Невід'ємною складовою загальнодержавної економічної політики є регіональна політика, метою якої є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, дотримання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина

незалежно від його місця проживання. Активізація внутрішнього потенціалу регіонів здійснюється через механізм реалізації регіональної політики, який являє собою систему конкретних важелів за допомогою яких здійснюється державний вплив на соціально-економічний розвиток регіонів та вдосконалюється структура їх господарського комплексу. Вагомою складовою механізму реалізації регіональної політики є децентралізація влади.

Саме децентралізація влади, завдяки незалежним зусиллям місцевого самоврядування та підвищення його активності, є ефективним знаряддям у покращенні соціально-економічного розвитку території, раціонального використання ресурсного потенціалу, зміцненні демократичних процедур та захисту прав людини. Тому на сучасному етапі децентралізація влади є основою стабільного розвитку держави, її регіонів та окремих населених пунктів [11].

У науковій літературі поняттю «децентралізація» приділяється достатньо багато уваги, проте відсутній єдиний підхід до його визначення. Це пов'язано з тим, що тлумачення поняття «децентралізація» здійснюється з політичної, економічної, управлінської, правової та філософської точок зору (табл. 2.1).

Проведені узагальнення структурно-логічної сутності поняття «децентралізація» дозволили зробити висновок, що зазначену дефініцію доцільно розуміти як механізм забезпечення сталого розвитку регіонів держави на основі законодавчо-регламентованих процесів передачі частини функцій, повноважень та бюджетів центральних органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування.

У світовій практиці виділяють три принципово відмінні форми децентралізації:

- деконцентрація – один із способів адміністративної організації, яка здійснюється в централізованій державі шляхом передання повноважень відповідним особам у територіальних одиницях. Деконцентрація спрямована на розширення компетенції регіональних органів виконавчої влади, із дуже помірним інституційним та фінансовим посиленням органів місцевого самоврядування. Таким чином, відбувається роздрібнення влади одного рівня

[19]. У випадку деконцентрації центральні органи влади розосереджують цілий ряд своїх функцій, таких як планування та фінансування, серед регіональних представників, зберігаючи за собою контроль. При цьому деконцентрація є, насамперед, адміністративним заходом, за реалізації якого право прийняття рішень залишається за центральними органами влади держави;

Таблиця 2.1 – Структурно-логічна сутність поняття «децентралізація»

Автор, джерело	Визначення
Великий тлумачний словник сучасної української мови [12]	Система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; розширення прав низових органів управління
Короткий словник політологічних термінів [13]	Управлінська політична система, покликана здійснювати владно значущі практичні рішення, що географічно чи органічно перебувають поза межами безпосереднього впливу центральної влади
Кравченко В.В. [14]	Процес передачі частини функцій та повноважень центральних органів виконавчої влади органам регіонального та місцевого самоврядування
Нижник Н.Р. [15]	Характерне для сфери державного управління явище, зумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами, певний протилежний бік централізації
Колишко Р.А. [16]	Процес перерозподілу владних повноважень та обсягів компетенції між центральним та місцевим рівнями організації публічної влади зі зміщенням акценту виконання на місцях в частині здійснення заздалегідь окреслених і гарантованих державою функцій
Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. [17]	Такий спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість з них передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власними завданнями та повноваженнями органів нижчого рівня
Ткачук А.Ф. [18]	Процес передачі значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування таким чином аби якомога більше повноважень мали ті органи, які є найближчими до людей, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно

- деволюція – форма децентралізації, що передбачає передання повноважень, стосовно питань місцевого значення та регіонального розвитку від центрального уряду до виборних органів місцевого самоврядування (часто регіональних парламентів), які формують свої виконавчі структури (регіональні уряди) [20]. У випадку деволюції центральні органи влади держави передають

певні повноваження та функції на нижчі рівні управління. Головною метою постає зближення уряду з населенням, підвищення й забезпечення прозорості та підзвітності. За таких умов місцева адміністрація діє в загальних політичних межах, встановлених центральними органами влади, але вона автономно реалізує свої функції. Деволуція державного управління може бути ефективною в тих сферах та питаннях державної діяльності, де не вимагається проведення єдиної державної політики [21].

- делегування повноважень – тимчасова передача своїх повноважень одними органами державної влади іншим органам державної влади або органам місцевого самоврядування [12].

Кожній з цих форм притаманні певні види децентралізації, які доцільно класифікувати за певними ознаками (рис. 2.1):

1. В залежності від суб'єкта децентралізації розрізняють територіальну, функціональну та предметну децентралізацію.

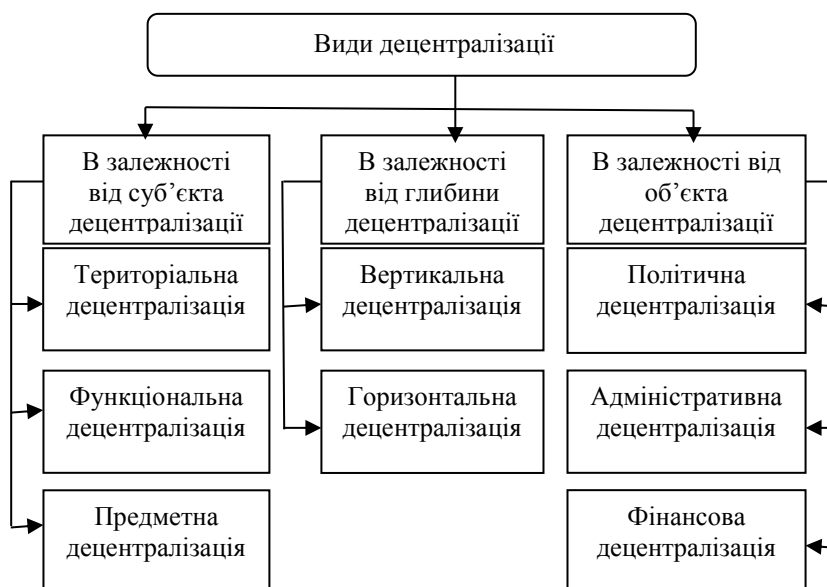

Рисунок 2.1 – Класифікація видів децентралізації

Територіальна децентралізація – це створення органів публічної адміністрації, які здійснюватимуть урядування в адміністративно-територіальних одиницях самостійно і незалежно від органів державної влади,

перебуваючи поза їх ієрархічною системою та підпорядкуванням, тобто органів місцевого та регіонального самоврядування.

Функціональна децентралізація – це визнання самостійних і незалежних спеціалізованих організацій (об'єднання, спілки) суб'єктами владних повноважень із делегуванням їм права здійснювати певний обсяг завдань публічного характеру, зокрема, щодо урядування та виконання відповідних функцій у визначених законодавством сферах суспільного життя.

Предметна децентралізація – це професійне самоврядування як система управлінських взаємовідносин між усіма представниками певної професії, що реалізується визначеною законом представницькою організацією, яка перебуває під наглядом органів державної влади.

2. В залежності від глибини децентралізації доцільно виділити вертикальну і горизонтальну децентралізацію.

Вертикальна децентралізація передбачає чітке визначення порядку прийняття рішень керівними органами різного рівня. Принциповими питаннями вертикальної децентралізації є: глибина ієрархічної децентралізації, обсяг та сфера повноважень нижчих владних ланок (усіх суб'єктів, що наділені правом здійснювати функції публічного управління) і організація системи нагляду та контролю за діяльністю цих органів. При цьому важливо розуміти, що йдеться не лише про органи публічної адміністрації, а й про інших суб'єктів (професійні об'єднання, підприємницькі структури та ін.).

Горизонтальна децентралізація стосується перерозподілу та функцій і компетенцій всіх інших елементів структури органів публічної адміністрації, крім керівного органу [17]. Цей перерозподіл повноважень стосується органів управління одного рівня.

3. В залежності від об'єкта децентралізації, виділяють політичну, адміністративну та фінансову децентралізацію:

Політична децентралізація передбачає розподіл влади між центральним урядом та місцевими органами влади з неієрархічним підпорядкуванням останніх центру, високий ступінь фінансової автономії та виборність вищих

службовців місцевого рівня. Відповідні конституційні гарантії формування системи органів місцевого самоврядування, її зміст та організація засвідчують незалежність таких органів від держави.

Адміністративна децентралізація – це розподіл влади між центральним урядом та місцевими органами влади в ієрархічному порядку, коли останні діють у межах, які визначає центр, вони не є повністю залежними і отримують часткову фінансову та структурну автономію щодо задоволення публічного інтересу в межах відповідної території.

Фінансова децентралізація передбачає наявність фінансових та матеріальних засобів у власності громади, якими вона має право володіти, користуватися і розпоряджатися [23].

Україна є державою, яка географічно знаходиться в центрі Європи і має потужний потенціал для соціально-економічного розвитку. Конкурентними перевагами України є достатньо сприятливі природно-кліматичні умови, значні запаси мінерально-сировинних ресурсів, висока продуктивність земельних угідь, розвинений виробничий комплекс, потужний трудоворесурсний потенціал, висока щільність інженерно-транспортної інфраструктури, вигідне економіко-географічне положення на перетині комунікаційних зав'язків «схід – захід» та «північ – південь». Проте аналіз соціально-економічного розвитку України та її окремих регіонів свідчить про наявність кризових процесів, зокрема поглиблення міжрегіональних та міждержавних суперечностей, зростання диспропорцій та загострення економічних і соціальних проблем, погіршення якості життя населення тощо.

На сучасному етапі вихід із кризи можливий лише на основі здійснення системних реформ, які передбачені Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», метою якої є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід держави на провідні позиції світу [24]. Серед загальної кількості першочергових реформ вагоме місце займає децентралізація та реформа державного управління, яка тісно пов'язана з реформуванням місцевого

самоврядування та адміністративно-територіального устрою в Україні, реформою податкової та бюджетної систем.

Внутрішньополітичний розвиток держави та зовнішня ситуація навколо України загострили питання децентралізації влади – передачу повноважень та ресурсів на нижчі рівні публічного управління. Крім того, децентралізація виступає однією з форм розвитку демократії, що дозволяє при збереженні держави та її інститутів, розширити місцеве самоврядування, активізувати населення на вирішення власних потреб та інтересів, звузити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави і платників податків на утримання держапарату.

Головною метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування [24].

Основними принципами децентралізації є:

1. Принцип субсидіарності – суспільні послуги повинні надаватися тими органами влади, які є ближчими до громадян. Принцип субсидіарності формує досить чітку схему розподілу функцій: потреби, які громадянин може задовольнити самостійно або у результаті договірних відносин з іншими громадянами чи приватними компаніями (втручання держави на цьому рівні – мінімальне і полягає у створенні певних стандартів якості та безпеки, запобіганні монополізації ринку послуг тощо); послуги, які не можуть бути ефективно надані на першому рівні, але можуть бути організовані найнижчими органами самоврядування; послуги, які не можуть бути ефективно організовані на місцевому рівні делегуються на регіональний рівень; функції, що можуть виконуватися тільки державними органами – зовнішня політика, національна безпека тощо [21].

2. Принцип повсюдності – місцеве самоврядування має охоплювати всю територію країни (розширення повноважень органів місцевого самоврядування за територіальною ознакою).

3. Принцип фінансової самодостатності – органи місцевого самоврядування повинні мати достатні фінансові ресурси на вирішення проблем своєї громади.

Вагомою причиною необхідності реалізації реформи децентралізації влади в Україні стала надмірна централізація влади у прийнятті рішень. Централізація влади представляє собою зосередження керівництва, управління, організації певних суспільних, політичних процесів в одних руках, нагромадження будь-чого в єдиному центрі; концентрація більшості функцій соціального та державного управління, відповідних прав і повноважень у центральних владних структурах [11].

Серед загальної кількості причин необхідності децентралізації в Україні чільне місце займає фінансова неієздатність місцевого самоврядування, яка зумовлена слабкістю фінансової бази, недостатністю ресурсів для вирішення повсякденних питань розвитку громади [25].

Суттєвою причиною децентралізації влади в Україні є порушення принципу субсидіарності у розподілі повноважень та формуванні стабільних джерел наповнення місцевих бюджетів.

Порушення принципу повсюдності організації місцевої влади також зумовлює необхідність децентралізації влади. Під повсюдністю розуміють таку територіальну організацію системи державного управління, за якої «кожна частина території країни управляється певним муніципальним урядом» [26]. Забезпечення повсюдності місцевого самоврядування в Україні є однією з важливих складових децентралізації, побудови ефективної системи територіальної організації влади з фінансово спроможним місцевим самоврядуванням.

Ключовою проблемою в забезпеченні повсюдності місцевого самоврядування в Україні є відсутність у територіальних громад права власності

на землю за межами населених пунктів. Землі за межами населених пунктів переважно перебувають у приватній та державній власності, останніми на сьогодні розпоряджаються кілька органів державної виконавчої влади. Як наслідок, органи місцевого самоврядування позбавлені можливості ефективно планувати розвиток територій, громади – відстоювати свої інтереси у процесі ухвалення рішень про використання земельних ресурсів [25]. Відсутність у територіальних громад права власності на землю за межами населених пунктів суттєво звужує матеріальну основу місцевого самоврядування, унеможлиблює повноцінний соціально-економічний розвиток громад та надання органами місцевого самоврядування якісних публічних послуг.

Наступною причиною децентралізації є незадовільний стан розвитку соціальної інфраструктури (освіти, медицини, житлово-комунального господарства, громадського транспорту тощо). Найгострішими проблемами розвитку соціальної сфери населених пунктів України є: невідповідність відносин власності на об'єкти соціальної інфраструктури; недостатність бюджетних коштів для їх ефективного функціонування; недосконала система територіального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури; недостатній рівень кадрового забезпечення; низька якість послуг [11].

Тому, головною метою реформування соціальної інфраструктури на місцевому рівні є забезпечення ефективного функціонування і подальшого розвитку сфери послуг для задоволення соціально-культурних, житлово-комунальних та побутових потреб населення.

Погіршення якості та доступності публічних та соціальних послуг відбувається за рахунок ресурсної неспроможності органів місцевого самоврядування здійснювати власні і делеговані повноваження.

Неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад також зумовила необхідність децентралізації влади в Україні. Децентралізація передбачає обговорення проблемних питань, у т.ч. на основі проведення референдуму. У кожній громаді має бути розроблена та прийнята стратегія соціально-економічного розвитку, де

чітко будуть прописані проблеми, які повинні вирішуватися у найближчій та віддаленій перспективі [25].

Успішна реалізація реформи децентралізації в Україні є можливою тільки у комплексі з реформуванням адміністративно-територіального устрою, необхідність якого пов'язана з наявністю таких проблем:

- надмірна кількість адміністративно-територіальних одиниць базового та районного рівнів, які не мають достатнього потенціалу для розвитку;
- деградація системи сільського розселення та прискорення депопуляції населення в малих сільських радах;
- невпорядкована структура адміністративно-територіального устрою, зокрема, розривність територій адміністративно-територіальних одиниць, наявність анклавів та ексклавів;
- законодавча неврегульованість правового статусу адміністративно-територіальних одиниць: відсутність єдиних критеріїв та порядку віднесення населених пунктів до категорії сіл, селищ, міст; утворення районів та районів у містах;
- надмірна роздрібненість адміністративно-територіальних одиниць за чисельністю населення, потенціалом та площею;
- нерівномірна доступність та віддаленість від адміністративного центру адміністративно-територіальних одиниць.

Реформа адміністративно-територіального устрою дозволить: упорядкувати адміністративно-територіальні одиниці та їх уніфікувати; покращить якість та доступність надання публічних послуг населенню; підвищить ефективність використання фінансових ресурсів; призупинить деградацію сільських населених пунктів; стане основою сталого та фінансово спроможного місцевого самоврядування.

Реалізація політики у сфері децентралізації у комплексі з реформуванням місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою в Україні обумовлює необхідність вирішення таких основних завдань:

- запровадження трирівневої системи адміністративно-територіального устрою (регіон, район, громада);
- визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, здатної забезпечити доступність та якість публічних послуг, що надаються такими органами;
- досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади шляхом передачі функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам рад відповідного рівня;
- здійснення бюджетної децентралізації, в тому числі шляхом перерозподілу загальнодержавних податків, забезпечення гарантованої Конституцією України автономності місцевих бюджетів, закріплення за кожною ланкою самоврядування стабільної доходної бази для реалізації їх функцій та стимулювання податкоспроможності громад;
- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для зміцнення економічної бази розвитку територіальних громад;
- посилення відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування за свої рішення перед виборцями і державою [11].

Таким чином, децентралізація влади, завдяки незалежним зусиллям місцевого самоврядування та підвищення його активності, може стати ефективним знаряддям у покращенні соціально-економічного розвитку території та держави в цілому, раціонального використання ресурсного потенціалу, зміцненні демократичних процедур та захисту прав людини. Крім того, реформа децентралізації – це системна реформа, що передбачає структурні зміни у багатьох сферах суспільного розвитку. Тому побудова ефективної системи місцевого управління залежить від синхронної реалізації секторальної децентралізації, основними напрямками, якої є освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, земельні відносини, інфраструктура, навколишнє середовище та використання природних ресурсів, житлово-комунальне господарство, центри надання адміністративних послуг.

1.3 Зарубіжний досвід у використанні природно-ресурсного потенціалу як фактору децентралізації публічної влади

Дослідженням актуальних питань, пов'язаних з децентралізацією публічної влади, реформуванням адміністративно-територіального устрою країни та розвитком органів місцевого самоврядування займалися провідні зарубіжні та вітчизняні вчені, такі як: О. Тоффлер [38], Р. Масгрейв [40], У. Оутс [41], Ч.Тібу [42], Ю. Ганущак [28], Т. Гладка [29], Б. Данилишин [30] та ін. Наукові доробки зазначених вчених розкривають широке коло питань, серед яких дослідження сутності поняття «децентралізація публічної влади», її види та форми, принципи реалізації, оцінка моделей децентралізації, алгоритм реалізації реформи тощо. У той же час деякі питання залишаються не вирішеними як у теоретичному, так і методологічному аспектах, а тому обумовлюють необхідність подальшого дослідження та пошук шляхів вирішення проблем у цій сфері діяльності.

Децентралізація публічної влади є механізмом, що забезпечує сталий розвиток регіонів держави на основі законодавчо-регламентованих процесів передачі частини функцій, повноважень та бюджетів центральних органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування [32]. Подальший розвиток держави та зовнішня ситуація навколо України загострили питання децентралізації влади – передачу повноважень та ресурсів на нижчі рівні публічного управління. Крім того, децентралізація виступає однією з форм розвитку демократії, що дозволяє при збереженні держави та її інститутів розширити місцеве самоврядування, активізувати населення на вирішення власних потреб та інтересів, звужити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави і платників податків на утримання держапарату [36].

Дослідження науковців підтверджують, що децентралізація публічної влади спрямована на забезпечення:

- системності у формуванні політики місцевого самоврядування щодо соціально-економічного розвитку територіальної громади;
- оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади шляхом передачі функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам відповідного рівня;
- контролю за функціонуванням місцевої влади з боку суспільства через громадянські інститути на засадах прямої демократії;
- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для зміцнення економічної бази розвитку територіальних громад;
- відповідальності органів місцевого самоврядування та посадових осіб за рішення, дії чи бездіяльність перед громадою та окремими громадянами;
- доступності та підвищення якості публічних послуг, що надаються;
- дотримання принципів ефективності, відкритості та доброчесності в роботі органів та посадових осіб місцевого самоврядування [37].

Необхідно відмітити, що процес децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування в Україні триває вже декілька років. Динаміку формування об'єднаних територіальних громад та результати бюджетної децентралізації в Україні наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Динаміка формування об'єднаних територіальних громад та результати бюджетної децентралізації в Україні (Складено авторами на основі матеріалів [33, 34])

№ з/п	Показники	Роки				
		2015	2016	2017	2018	2019
1.	Кількість об'єднаних територіальних громад, один	159	366	665	806	909
2.	Кількість жителів об'єднаних територіальних громад, млн. осіб	1,4	3,1	5,6	8,3	9,6
3.	Площа об'єднаних територіальних громад, тис. км ²	36,8	89,6	167,5	193,4	218,7
4.	Частка власних доходів місцевих бюджетів (загальний фонд) до ВВП, %	5,1	6,2	6,5	6,6	6,8
5.	Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів, млрд. грн.	98,2	146,6	192,7	234,1	267,0

Дані таблиці засвідчують позитивну динаміку формування об'єднаних територіальних громад в Україні, кількість яких у 2019 році зросла на 103 одиниці у порівнянні з 2018 роком і становить 909 громад. Чисельність населення, яке проживає в об'єднаних територіальних громадах за період з 2015 року по 2019 рік зросло на 8,2 млн. осіб і у 2019 році складає 9,6 млн. осіб, що становить 27,3 % від загальної чисельності населення України. Площа об'єднаних територіальних громад у 2019 році становить 218,7 тис. км², що складає 39,1% від загальної площі території України. Важливим показником децентралізації публічної влади є результати фінансової децентралізації та показники зростання місцевих бюджетів. Показники, наведені у таблиці 1, доводять, що динаміка власних доходів загального фонду місцевих бюджетів у 2015 – 2019 рр. має стабільну позитивну тенденцію. Таким чином, можна стверджувати, що реформа децентралізації публічної влади в Україні має позитивне спрямування, проте існує низка проблем, які заважають її впровадженню, а саме:

- відсутність чіткого алгоритму процесу децентралізації публічної влади;
- правова неузгодженість адміністративно-територіального устрою;
- законодавчо не визнано територіальну громаду юридичною особою, а отже не врегульоване її право власності на майно;
- незавершеним залишається земельне питання;
- неузгодженість секторальної децентралізації з реальними інтересами територіальних громад;
- недостатній рівень підготовки управлінських кадрів органів місцевого самоврядування, що не дозволяє залучати на належному рівні грантові ресурси;
- відсутність солідарної відповідальності влади та населення за розвиток території;
- низький рівень взаємної довіри між громадськими організаціями та органами влади;
- неузгодженість місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами населення територіальних громад тощо.

Проведення децентралізації публічної влади є і складним і відповідальним процесом, здійснення якого потребує системного вивчення та аналізу зарубіжного досвіду у цій сфері діяльності. У наукових дослідженнях зарубіжних та вітчизняних вчених, які займалися питаннями децентралізації влади виокремлено декілька моделей організації місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади, основними з яких є англосаксонська, континентальна та змішана [31, 32]. Зазначені моделі відрізняються вищим або нижчим рівнем децентралізації публічної влади, а відтак мають різні принципи формування органів місцевого самоврядування та особливості організації взаємовідносин між гілками влади. Так, англосаксонська модель організації місцевого самоврядування характеризується: високим рівнем самостійності органів місцевого самоврядування; значним контролем за діяльністю органів місцевої влади з боку населення; потужною нормативно-правовою базою в межах якої здійснюється реформа місцевого самоврядування. Зазначена модель реалізувалася у Великобританії та у державах, які у минулому були британськими колоніями. Особливостями континентальної моделі є: поєднання прямого державного управління і місцевого самоврядування; певна ієрархія органів державного і місцевого управління; обмежена автономія місцевого самоврядування; наявність у громадах уповноважених від влади осіб, які контролюють органи місцевого самоврядування. Континентальну модель розвитку місцевого самоврядування використовували Італія, Польща, Болгарія, Франція, Туреччина, Іспанія тощо. Змішана модель місцевого самоврядування характерна для Німеччини, Австрії та передбачає наявність виборного органу, який представляє одночасно як муніципальну, так і державну владу. Варто відмітити, що зазначені моделі не є універсальними і питання пошуку ефективних моделей державного управління різними країнами світу залишається актуальним. Досвід зарубіжних країн підтверджує існування тісного взаємозв'язку між проведеною реформою децентралізації публічної влади та економічним зростанням і наявними високими показниками якості життя у цих країнах.

Для України досить показовим є польський досвід реформування публічної влади. Польща є постсоціалістичною державою і має спільні риси з Україною в адміністративно-територіальному устрою, у демографічних показниках, формі державного устрою та формі державного управління тощо. У Польщі на початку 90-х років реформа децентралізації публічної влади стала невід'ємною складовою масштабного ринкового реформування держави, яка сприяла формуванню приватної власності, розвитку демократії, створенню ефективних політичних інститутів, збільшенню ресурсної бази органів місцевого самоврядування, захисту прав окремих громадян, становленні громадянської та політичної свободи. Метою децентралізації було реформування системи управління на локальному рівні, підвищення рівня фінансової самостійності окремо взятого регіону та населеного пункту, зростання якості надання публічних послуг та подолання корупції.

Процес децентралізації публічної влади у Польщі полягав у такому:

- проведенні аналізу наявних проблем на всіх рівнях публічного управління;
- розробці та ухваленні нормативно-правових актів, які встановили чіткий алгоритм проведення реформи децентралізації публічної влади та визначили особливості реформування адміністративно-територіального устрою країни;
- ґрунтовному опрацюванні концептуальних засад реформи та їх імплементації у нормативно-правові документи, які регулюють окремі сфери життєдіяльності (освіту, медицину, транспорт, охорону навколишнього природного середовища тощо);
- передачі повноважень від органів державної влади органам місцевого самоврядування.

У процесі децентралізації публічної влади та реформуванні адміністративно-територіального устрою Польщі відбулися суттєві зміни. Вагоме значення мало створення трирівневої системи адміністративно-територіального устрою: гміни, повіти, воєводства [39]. Базовою адміністративно-територіальною одиницею встановлено гміну. Динаміка формування гмін у процесі реформування місцевої влади наведена у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Динаміка формування гмін у Польщі [27]

Показники	Роки				
	1989	1994	2002	2014	2016
Кількість гмін, один	2121	2475	2478	2479	2478
Середня площа гмін, км ²	147	127	125	125	125
Середня чисельність населення, тис. чол.	18,2	15,7	15,6	15,5	15,5

Важливим аргументом у створенні гмін є їх економічна незалежність. Дані таблиці засвідчують те, що на початку 90-х років кількість гмін збільшилася на 17% і склала 2475 одиниці. Серед причин процесу збільшення гмін було:

- відсутність законодавчих положень щодо критеріїв поділу гмін;
- поява нових локальних одиниць як прояв низових соціальних рухів і демократизація життя в нових політичних умовах;
- реституція комун, які зникли з адміністративної карти у результаті реформування;
- поділ місцевих політичних одиниць, через відмінності у поглядах на розвиток гмін в муніципальних радах [38, 43].

Результатом адміністративно-територіального реформування стало укрупнення воєводств (з 49 до 16), що сприяло вирішенню локальних та регіональних проблем (крім того, було ліквідовано 287 державних адміністрацій у повітах, а натомість створено 372 одиниці місцевого самоврядування) [27, 33]. Значну увагу польська влада приділила співпраці воєводств, а саме: створенню вільних економічних зон; наданню допомоги одним регіоном іншому; реалізація спільних проектів; спільне фінансування певних інфраструктурних об'єктів тощо.

Вагоме місце у реформі місцевого самоврядування у Польщі мала фінансова децентралізація. Саме фінанси органів місцевого самоврядування є основою для виконання ними державних завдань і визначають умови економічного розвитку на локальному та регіональному рівнях. Фінансова децентралізація передбачала: закріплення за територіальними громадами місцевих податків, частини загальнодержавних податків та інших доходів місцевих бюджетів; фінансову

підтримку одного воєводства іншим; змінену схема перерозподілу податків з державного бюджету до місцевих (так, на місцях залишається близько 40% прибуткових податків, майже 7% доходів від корпоративних податків і 100% податків на нерухомість) [27, 33, 41]; можливість тісної співпраці з міжнародними фінансовими фондами; можливість вибору громадянами Польщі регіону до якого вони будуть сплачувати податки.

Найважливішим джерелом фінансування діяльності органів місцевого самоврядування та ключовим інструментом реалізації політики місцевого самоврядування є бюджет. Доходи бюджету визначаються на законодавчому рівні, а їх розподіл між державною адміністрацією та адміністрацією місцевого самоврядування базується на принципах субсидіарності. Доходи органів місцевого самоврядування у Польщі у 2007-2016 роках збільшилися з 131,4 млрд. злотих до 213,7 млрд. злотих (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Загальні доходи органів місцевого самоврядування, млн. злт.

Одиниці самоврядування	Роки					
	2007	2008	2010	2012	2014	2016
Гміни	57004	62318	72311	78407	84549	101795
Міста з правами повітів	46874	49452	53886	61247	68260	74 420
Повіти	16155	18147	22496	22523	23783	23948
Воєводства	11345	12666	14104	15236	17746	13506
Всього	131378	142 583	162797	177413	194337	213669

* Складено авторами на основі матеріалів [27, 33, 43]

Результатом реформи децентралізації влади стало розмежування повноважень, у результаті якого: по-перше – було утворено три рівні незалежного самоврядування з чітким поділом повноважень та незалежними бюджетами; по-друге – органи місцевого самоврядування отримали реальне право здійснювати управління у територіальних громадах, розпоряджатися власними матеріальними та фінансовими ресурсами, надавати певні публічні послуги та займатися соціально-економічним розвитком території. Разом з тим децентралізація не означала послаблення центральної влади у таких питаннях, як зовнішня політика, національна безпека, верховенство права, дотримання прав і

свобод людини. Державна влада має свої представництва у регіонах, діяльність яких спрямована на контроль органів місцевої влади щодо відповідності їх діяльності вимогам чинного законодавства.

Значний вплив реформа децентралізації публічної влади мала на розвиток окремих сфер діяльності: освіти (місцеві органи влади несуть відповідальність за весь освітній процес окрім встановлення стандартів та очікуваних навчальних результатів); охорони здоров'я (працездатні громадяни мають змогу отримувати медичні послуги за рахунок сплати власних податків; лікування безробітних забезпечує держава; для працівників сфери охорони здоров'я умови праці забезпечує базовий адміністративно-територіальний рівень; профільні медичні програми фінансуються повітом); земельні відносини (земельні ресурси є власністю гмін); підприємницька діяльність (влада відокремилася від бізнесу, що дозволило кожному громадянину вільно і на вигідних умовах займатися господарською діяльністю).

Доцільно відмітити, що проведена реформа децентралізації публічної влади у Польщі стала успішною завдяки політичній волі та консолідації політичних сил щодо створення необхідної законодавчої бази, широкій підтримці суспільства та кадрового і ресурсного забезпечення реформи.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження зроблені такі висновки.

1. Поліпшений стан навколишнього середовища за рахунок екологізації економічної діяльності в рамках структурних перетворень забезпечує нову модель господарювання і широке розповсюдження екологічно орієнтованих методів управління.

2. Виробнича діяльність в межах ємкості екосистем на основі масового впровадження енерго- і ресурсозберігаючих технологій забезпечує цілеспрямовані змін структури економіки, структури особистого і суспільного споживання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова КМУ від 6 серпня 2014 р. №385. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/KP140385?an=226&q>
2. Кластерна політика європейського союзу. URL: http://irbis-nbuiv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuiv/...D=1&Image_file_name=PDF/EkUk_2013_2_9.pdf
3. Кластерний підхід – двигун розвитку бізнесу та економіки Херсонського регіону. URL: <http://favoritekherson.co/2017/03/16/klasterniy-pdhd-dvigun-rozvitku-bznesu-ta-ekonomki-hersonskoyi-oblast/>
4. Методологічні засади формування кластерної політики в умовах глобалізації. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/1/06.pdf>
9. Ткачук І.Г., Кропельницька С.О. Управління фінансами нових виробничих систем: теорія, методологія, практика: монографія. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2009. 264 с.
10. Михайліченко Г.І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону. Збірник наукових праць «*Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*». 2012. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/myhajlichenko4.htm
11. Основи децентралізації влади: методичні рекомендації / Лукін Д.О. та ін.; за ред. Д.А. Лукіна. Суми: ГО «Рада молодих вчених», 2015. 144 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ПЕРУН, 2001. 1440 с.
13. Короткий словник політологічних термінів. URL: <http://www.politics.ellib.org.ua>.
14. Кравченко В.В. Конституційне право України. 6-те вид. Київ: Атіка, 2007. 592 с.
15. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація / за ред. Н.Р. Нижника. Київ: УАДУ при Президентові України, 1997. 448 с.

16. Колишко Р.А. Децентралізація публічної влади: історія та сучасні тенденції розвитку. *Вісник КНУ*. 2003. Вип. 27. С. 198–204.
17. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О. та ін. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні. DESPRO. Київ: ТОВ «Софія». 2012. 128 с.
18. Ткачук А.Ф. Про децентралізацію, федералізацію, сепаратистів та ультиматуми (запитання та відповіді). Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2014. 56 с.
19. Moreno Luis, McEwen Nicola. Exploring the Territorial Politics of Welfare. *The Territorial Politics of Welfare*. 2005. pp. 1–40
20. Hooghe L., Marks G. Unravelling the Central State, But How? *American Political Science Review*. 2003. Vol. 97. №2. pp. 233–243.
21. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З. С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 820 с.
22. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування: навчальний посібник для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. 3 вид. К.: ПРООН, 2007. 269 с.
23. *Finanse publiczne a prawo finansowe / Ruśkowski (red.)*. Issue 2. Warszawa: Dom wydawniczy ABC, 2006. 163p.
24. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
25. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році: аналітична доповідь до щорічного послання Президента до Верховної Ради України / Національний інститут стратегічних досліджень. К.: НІСД, 2016. 688 с.
26. Marcou G., Wollman H. Europe Decentralization and Local Democracy in the World: first global report by United cities and local government. Barcelona, Spain: United cities and local government. 2011. P. 129. URL: http://www.cities-localgovernments.org/gold/Upload/gold_report/05_europe_en.pdf
27. Аналітична записка щодо аналізу процесу децентралізації в Україні та Польщі. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/10/Porivnyalniy-analiz-protsesu-detsentralizatsiyi-Ukrayini-ta-Polshhi.pdf>.

28. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади: швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». К.: ТОВ «Софія-А», 2013. 160 с.

29. Гладка. Т.І. Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стабільності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=937>.

30. Данилишин Б. Як децентралізувати управління в Україні. *Економічна правда*. 2015. URL: <http://www.epravda.com.ua/columns/2015/07/13/550472/>.

31. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О. М. та ін. Центр політико-правових реформ. К.: Москаленко О. М., 2012. 212с.

32. Жулавський А.Ю., Гордієнко В.П. Децентралізація як фактор реалізації регіональної політики. Сучасні тенденції розвитку регіонів, підприємств та їх об'єднань: монографія / за ред. Л.М. Савчук. Дніпро: Пороги, 2018. С. 24–35.

33. Звіт щодо муніципальних об'єднань та його можливого впливу на вищі рівні самоврядування. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/CELGR_2017_4.pdf.

34. Моніторинг запровадження децентралізації в Україні – 2014–2019 роки. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/510-monitoring-zaprovadjennya-detsentralizatsiyi-v-ukrayini--2014-2018-roki>.

35. Наконечний В.В. Основні світові моделі місцевого самоврядування: порівняльний аналіз. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-1/doc/5/03.pdf>.

36. Основи децентралізації влади: методичні рекомендації / Лукін Д.О. та ін.; за ред Д.А. Лукіна. Суми: ГО «Рада молодих вчених», 2015. 144 с.

37. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України №5/2015 від 12.01.2015 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

38. Filippetti A., Sacchi A. Varieties of decentralization, institutional complementarities, and economic growth: evidence in OECD countries. *Conferenza SIE / Università di Bologna*. 2013.

39. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1997. №78. Poz. 483/. S. 2413–2470.
40. Musgrave R.A. *The theory of public finance*, NY. McGrawHillHardcover, 1959. 628 p.
41. Oates W. E. On the Theory and Practice of Fiscal Decentralization. *IFIR Working Paper Series*. 2006. №05. URL: http://www.ificr.org/publication/ifir_working_papers/IFIR-WP.-2006-05.pdf.
42. Tiebout C. A. Pure Theory of Local Expenditures. *The Journal of Political Economy*. Vol. 64. №5, 1956. pp. 416–424.
43. Wiktorowska A. Prawne determinante samodzielności gminy. *Zagadnienia administracyjne*. Warszawa: LIBER, 2012. S. 49.